

ВУКАН НЕМАЊИЋ И ПАПА ИНОКЕНТИЈЕ III

Ивица ЧАИРОВИЋ

Православни богословски факултет Универзитет у Београду, Београд,
Република Србија

УВОД

Истраживање је засновано на анализи сведочанстава из периода понтификата папе Инокентија III (1198-1216) у историјском извору *Regesta Pontificum Romanorum* 3, [15] односно копијама папских писама и званичних докумената, који се чувају у папским архивама, хронолошки тачно поређана, са сажетком суштине садржаја који се преноси; али и писама, која су објављена у збиркама. [9] Истраживање ће се односити на балканске владаре са краја 12. и почетка 13. века, који ће бити извучени из ширег контекста односа духовне и световне власти у том периоду, као основна хипотеза која произилази из истраживања о односу папе Инокентија III са владарима. Дакле, помоћу аналогije у историјској методологији уследиће закључак, као одговор на постављено питање да ли је било односа Рима и српских владара у поменутом периоду, а затим ће бити изведен и закључак какав је био однос папе Инокентија III са српским владарима из тог почетног временског раздобља када српским областима влада династија Немањића.

ДЕЛОВАЊЕ ПАПЕ ИНОКЕНТИЈА III НА ЗАПАДУ ЕВРОПЕ

Преломни трентуак за односе Истока и Запада био је период почетка 13. века, односно период понтификата Инокентија III, односно Lotario dei Conti di Segni. [14] Он је био један од најутицајнијих средњовековних римских папа, јер је проширио утицај римске катедре на све хришћанске земље Западне Европе. [5] У том контексту, крсташки походи усмерени су ка освојеној Светој Земљи, мухамеданској Шпанији, али и према катарима у јужном француском региону. Приликом ширења свог утицаја овај римски понтиф је желео да умањи рефлексије својих неистомисљеника на просторима на које је он претендовао. Све промене настале у доба папе Инокентија III могу да се посматрају као последице његовог осећаја за одговорност према Цркви, на основу његове еклисиологије и његове

владарске философије као римског епископа, која се огледа у његовим писмима и посланицама.¹⁰¹ Пошто су се владари умешали у ствари које су биле *ексклузивно* право римских епископа, Инокетије III је одмах реаговао. Доказ за ово јесте и сазивање Четвртог латеранског сабора (1215) где се окупило око 1200 представника црквене и световне власти из целе Западне Европе. Био је то кључни догађај са почетка 13. века и, уједно, показатељ папске озбиљности и бриге за Цркву, онако како је сам схватао. На том сабору је папа Инокентије III обезбедио свеобухватну подршку за папски уплив у све видове власти у средњовековним западноевропским областима, у средњем веку. [6], [1], [17]

Како би потврдио своју политику папа Инокентије III је током свог понтификата написао и неколико писама и посланица, које могу да послуже приликом анализирања његове жеље да учествује у избору владара, стварајући – на тај начин – теорију *сунца и луне*, која је настала као израз средњовековне папске моћи оличен у алегоричној егзегези одељка из библијске књиге Постања, где се аутентична духовна власт пореди са Сунцем, док се било која цивилна власт пореди са месецом. Чак је и Данте Алигијери заступао ову теорију у неколико својих дела, а највише у *De Monarchia*. [2] У контексту поменуте теорије, римски епископ је *Христов* *викар* и, као такав, има могућност сувереног духовног ауторитета на земљи, као и Сунце, које је извор светлости, енергије и живота; док је Свети римски цар у подређеном положају и жели потпуну цивилну, политичку и секуларну власт на земљи, коју теоретски може да добије само од римског папе, као и месец, који у потпуности зависи од Сунца. Ова теорија је била распрострањена у Западној Европи у 13. веку, а њене назнаке се налазе и у многим писмима папе Инокентија III, тзв. *папским осигураницима* (посебно из 1198. и 1199. године), која је он слао како би остварио папску надвласт, као васељенски ауторитет, и деградирао царску власт. Једна од посланица која најнепосредније говори о претходно реченом јесте она о избору германског краља из 1201. године: [10] „...То је папска служба, јер владар црпи

¹⁰¹ Пример за његову одговорност према Цркви и према пастви јесте и пад Јерусалима у руке Мухамеданаца (1187) који је он, иако тада још није био папа, разумевао као Божју казну за морални пад западноевропских хришћанских владара, који су се у једном историјском моменту дрзнули да се умешају и у постављање епископа у областима којима су владали. [8]

своје порекло и на крају власт од папе... ми дозвољавамо да владар буде признат као краљ и да му се да круна према правилима Римске Цркве..." [5]

Многи историчари и богослови се слажу да је током понтификата Инокентија III папска власт достигла највећи ниво, те је управо зато он сматран најмоћнијом особом, у то време, у Западној Европи.¹⁰² Из историјског извора *Regesta Pontificum Romanorum* 3 уочава се да је папа водио рачуна о многим областима у Западној Европи, као што су били на пример територије распрчане франачке империје (Лотарингија, Саксонија, Швабија, Алеманија, чак и данашње Корушка и Штајерска), па Фландрија, Угарска и Панонија, Пољска, Чешка, Данска, прибалтичке области, затим Португалија и Шпанија, али и Шкотска, Ирска, Енглеска, а преко владара неких од поменутих области још и о Јерменији, Бугарској, Далмацији и Дукљи, односно – за ово истраживање значајно – имао је претензије и на данашње балканске просторе.

ДЕЛОВАЊЕ ПАПЕ ИНОКЕНТИЈА III НА БАЛКАНУ

Балканско полуострво је почетком 13. века доживљавало велике геополитичке промене. Угари и Бугари су се тукли за превласт, уз то, оба владара су тражили помоћ од папе. Тада је четврти крсташки поход продубио јаз између Рима и Константинопоља који је настао 1054. године великим расколом Цркава. Дакле, овај период био је врло турбулентан и у оваквим, новим, околностима долази до стварања српске државе (1217) и самосталности Цркве (1219).

За ово истраживање, врло је важно да се утврде односи папе и балканских владара, на првом месту био је то владар Угарске, а затим и Бугарске и, на крају, Србије, која је била најмлађа држава. Какав је био однос папе Инокентија III према угарским владарима? Емерик Угарски (1174-1204)¹⁰³ био је угарски краљ из династије Арпадоваца од 1182. до 1204.

¹⁰² Конференција *Pope Innocent III and his world* одржана у Њујорку 1997. године то и потврђује. [16]

¹⁰³ Угарски краљ Бела III је умро 1196. године, а наследио га је син Емерик. Услед овог избора, Андрија је у наследство добио новац и имања, али је он желео угарску круну за себе. Већ следеће године, браћа су заратила. Папа му је претио екскомуникацијом уколико не испуни очев завет, али се Андрија на то није обазирао. Рат се завршио краткотрајним примирјем. Cf. (285) Andream ducem Ungariae rogat et exhortatur, ut taliter de cetero in fidelitate Emerici regis Ungariae ac

године, син и неспорни наследник Беле III,¹⁰⁴ јер је крунисан још за очевог живота. Емерик је с братом Андријом, после међусобних сукоба, 1200. године примио од папе крст, који их је обавезао на крсташки поход (на шта је Андрију и очево завештање обавезивало). Када говори 11. октобра 1200.

devotione persistat “ut ferventis ac fidelis servitii novitas aboleat, offensae praeteritae vetustatem, et sic vos adinvicem mutuus uniat caritatis affectus, sicut sanguis paternus et uterus maternus univit...” [15] III, 28. Андрија је добио титулу херцега и управу над Далмацијом, где је владао апсолутистички. Већ 1199. године Андрија поново диже побуну, али је тешко поражен у близини језера Балатон. После новог пораза се повукао у Аустрију код војводе Леополда VI. Захваљујући интервенцији папе Инокентија III, између Емерика, са једне, и Андрије и Леополда, са друге стране, поново је склопљен мир, чиме је Андрија повратио своју титулу херцега, али су му овлашћења била смањена. Емерик се обавезао да ће покренути крсташки рат против неверника. Припреме су започеле 1201. године, а Андрија је именован регентом у Емерикувом одсуству, што објашњава многе записе из *Regesta* где пише да Емерик и Андрија владају Угарском. Међутим, ове намере осујетио је рат против Србије. Године 1203. Андрија се први пут венчао, са Гертрудом. Исте године је по трећи пут покренуо побуну против брата. Поново је поражен и заточен. Следеће године је Емерик крунисао свога сина Ладислава III за наследника. Cf. (1839) *Archiepiscopis et episcopis in regno Ungariae constituis praecipit, current ut, Henrico rege ad bellum sacrum ituro, populi Ladislao eins filio fidem exhibeant.* [15] III, 161. Исте године браћа су се помирила, а Андрија је постао старалац малолетног Ладислава. Cf. (2015) *Emmericum regem Ungarorum hortatur ut Andreae duci fratri suo in expensis ad votum peregrinationis Belae patris exequendum subveniat.* Cf. [15] III, 175. Пошто Емерик умире 1204. године, Андрија крши обећање и изазива државни удар, преузимајући престо од Ладислава. (2197) *Hemmerico regi Ungarorum mandatum explicat, quod iam super praepositis regni Ungariae emiserat.* [15] III, 190. Ладислав умире у Аустрију 1205. године, тако да је Андрија тада и званично постао једини угарски краљ. Вишегодишња Андријина борба за престо ослабила је положај угарског краља, а ојачала власт локалних владара. Сам Андрија био је расипник, па се стање додатно погоршавало. Најзначајније титуле и чинове делио је својим рођацима, уз то се и његова супруга Гертруда мешала у политичке одлуке. У 1207. години римска канцеларија папе Инокентија III бележи: (3073) *Andrea regi Ungariae rescribit persuadendo, ne pro malo habeat, si electio Bertoldi praepositi Pabenburgensis, germani (Gertrudis) coniugis suae, qui in aetate minore et alias illiteratus existebat, in archiepiscopum Colocensem confirmari non posit.* [15] III, 261. Овакво стање изазвало је револт међу угарским великашима који су убили краљицу. Године 1216. Андрија се по други пут венчао, овога пута са Јоландом, сестром латинских царева Балдуина и Хенрија.

¹⁰⁴ *Andrea duci mandat, ut votum patris sui B(elae) quondam regis Ungariae...* [15] III, 2.

године папа назначава угарског краља Емерика да казни јеретике којима је патрон Кулин, бан босански,¹⁰⁵ који треба да научи како се влада баш од Емерика.¹⁰⁶

Овде треба истаћи да се Емерик Угарски – на позив Вукана Немањића – умешао 1201. године у сукоб српског великог жупана с братом Стефаном око спорне врховне власти у Рашкој. Поставивши Вукана за великог жупана и господара Срба, прогласио се и сам краљем Србије.¹⁰⁷ Године 1202. намеравао је да се умеша и у бугарске ствари, али је папа бугарском владару Калојану послао круну, па је Емерик, после преговора с папиним легатом о томе, одустао. [4] Дакле, папа Инокентије III је дао Бугарској Цркви самосталност, али не на нивоу патријаршије, већ је духовни вођа Бугара – *primas*.

У вези са договорима папе Инокетија III са бугарским владарем Калојаном много пута се спомињу средства и последице прихватања римског епископа за духовног патрона Бугара, за које на овом месту нема

¹⁰⁵ Последњих година Кулинове владавине појавиле су се оптужбе за јерес у крајевима у којима он влада, што ће утицати на односе ове земље и њених владара са папом и Угарском током 13. века. Први је ове оптужбе изнео Кулинов сусед, Вукан, као господар Зете. Вукан је у писму папи Инокентију III крајем 1199. године тврдио да се „in terra regis Ungarie videlicet Bossina” раширила јерес, којој је приступио и бан Кулин са породицом, сродницима и са више од 10.000 поданика. Угарски краљ их је натерао да се обрате папи како би били испитани о својој вери, али су они, наводно уз помоћ лажних папских писама, доказивали да им је потврђена правоверност. Зато је Вукан молио папу да интервенише код краља Емерика, како би истребио јерес. [3]

¹⁰⁶ (1142) *Emerico regi Ungarorum significant, quas poenas in haereticos statuerit, eique mandat, ut eos ac Culinum banum Bossinum haereticorum fautorem insequatur et ab Hungariae regno bonis eorum publicatis proscribat...* [15] III, 104.

¹⁰⁷ Ионако лоши односи између Вукана и Кулина се погоршавају у лето 1202. године, када је Вукан уз Емерикову помоћ свргао са очевог престола брата Стефана и тако постао српски велики жупан. Кулин је напао и пустошио део Вуканове државе, чиме је дошао у сукоб са Емериком, али је односе са угарским владарем поправио уз помоћ папе. После тих сукоба, краљ Емерик је унео и територију Србије у угарску краљевску титулатуру (титула је важила све до краја Првог светског рата). Као врховни господар новог великог жупана, Емерик је код папе подржао Вуканову жељу да добије краљевску круну, иако се зна да се пре тога противио истој Стефановој жељи. У марту 1203. године, папа је дао налог калочком архиепископу да оде у Србију и владара и епископе разреши обавезе послушности према цариградском патријарху и утврди их у католичкој вери. [4]

довољно простора, али је битно за ово истраживање да је у *Regesta* записано да је Василије, трнавски епископ добио палијум од папе, [15] који својим писмом од 25. фебруара 1204. наглашава да то значи да на богослужењима треба помињати римског епископа, како предање римске Цркве налаже. [15]

На истом месту, а запис је и истог датума, [15] налази се и сведочанство да је у српској провинцији установљен црквени ред: архиепископи, епископи, игумани и остали прелати и клирици. Само остаје нејасно, односно код папе се подразумева али каснијим читаоцима није јасно, где се налази та провинција и да ли је то Вуканова земља. Судећи по овоме Вукан је био владар Србије од марта 1203. до прве половине 1204. године. [8] Папа сумира 1. маја прву половину године 1204. и потврђује да је установљен клир у српској провинцији. Међутим, у другој половини 1204. године, тачније за 15. септембар се каже да је *крунисан краљ Бела отац од стране колачког архиепископа и да је Србију разарао бугарски краљ*.¹⁰⁸

Током спремања похода на Босну против бана Кулина, папа је предухитрио Емерика пославши свог легата који је без насиља решио проблем обраћења босанских јеретика. Крсташи, под непосредном командом Млетака, приликом проласка кроз Далмацију заузимају и пљачкају Задар, који је био под угарском влашћу (1202-1203). Папа Инокентије III је узалуд тражио од дужда Енрика Дандола да надокнади штету. Крсташи су наставили ка истоку. Овде је врло значајан и запис у *Regesta* који показује однос угарског краља и сплитског архиепископа, а затим и његов статус у региону. Управо ови записи показују какав је и био став папе Инокентија III према католичкој Угарској и областима којима она гравитира.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Врло брзо већ 1203. године између Бугара и Угара долази до сукоба ради области уз Велику и Јужну Мораву. Угри су били приморани да се повуку из Браничева, као и њихов штићеник Вукан из нишке области. Вукан је морао склопити некакав споразум са братом Стефаном да би се он могао вратити у Србију 1204. или 1205. на свој владарски престо, а Зету је оставио на управу старијем брату. [11]

¹⁰⁹ (2280) *Hemericum regem Ungariae monet, ne impediat, quominus monachi S. Egidii de Ungaria secundum consuetudinem hactenus observatam sui monasterii, quod tam abbates quam monachos consuevit habere Latinos, sibi assumant personam idoneam per electionem canonicam in abbatem; et ut archiepiscopum Spalatensem, qui violenter abbatiam istam involaverat coerceat; (2281) Bernardum Spalatensem archiepiscopum, qui abbatis ministerium in monasterio s. Egidii de Ungaria usurpaverat, acriter obiurgat*

Ипак, најбитније је подвући да је Емерик Угарски 1202. намеравао да се умеша и у бугарске ствари, али је – као што је већ наглашено – папа Инокентије III бугарском владару Калојану послао круну, па је Емерик, после преговора с папиним легатом о томе, одустао од похода. Емерик је био папски представник на данашњим балканским просторима и није смео без папског одобрења да мења политичко стање у тим областима. Ипак, невероватно је да је у сукобу између Вукана и Стефана Немањића, Емерик Угарски деловао понекад самостално од папе, као што су то већ чинили Филип II Август и Андерс Сунесен у Шведској. После свега, намеће се питање да ли је угарски владар Емерик имао толиког утицаја на папу Инокетија III да је папа морао да се са њим саветује да ли и коме треба послати краљевску круну или је папа Србију препустио Угарској само због млаког посредовања код Млечана у вези са крсташким пљачкањем угарског Задра 1202/1203. године. Дакле, овај однос папе и угарског владара би требало да буде добра слика која јасно показује однос папе Инокентија III са владарима у Западној Европи.

ОДНОС ПАПЕ ИНОКЕТИЈА III И ВУКАНА НЕМАЊИЋА

Вукан Немањић је био велики жупан (од 1202/03. до 1204/1205), а пре и после тога је као најстарији син Стефана Немање управљао је Зетом, од око 1190. до почетка 1208. године. Претпоставља се да је рођен пре него што је Стефан Немања постао велики жупан и да је име добио по деди Стефана Немање. Вукан је пред крај очеве владавине добио управу над Зетом. Као такав се спомиње у једној повељи Стефана Немање коју је велики жупан издао Сплиту. У истој повељи се спомиње његов најмлађи син Растко (будући Свети Сава) као управник у Захумљу. Зато да се претпоставља да је повеља издата у периоду 1190-1192. У једном натпису на цркви у Котору пише да је урезан 1195. године у доба великог жупана Немање и његовог сина Вукана краља Дукље.¹¹⁰ Можда је и престолонаследник Стефан такође

eique poenam minatur severam, nisi hos excessus per se ipsum corrigat et emendet; a (2282) Hemericum Ungariae regem obiurgat, quod in finibus regni sui transitum Leonis tit. S. Crucis presbyteri cardinalis sedis apostolicae legati ad Bulgariam iniuriose impediverit, eumque monet de tali errore emendando, ne cogatur "propter hoc aliquid agere quod tibi possit esse molestum." [15] III, 196.

¹¹⁰ Вукан је као велики кнез задржао Зету, Требиње, Топлицу и Хвосно. Вукан се угледао на раније владаре у Зети који су најкасније од 1077. године носили звање

имао област којом је управљао, или је био уз владарев двор, без неке посебне области.

Као најстарији, прворођени, син Стефана Немање, Вукан је могао очекивати да буде одређен за наследника српског престола, али то се није догодило. Одлазак са власти Стефана Немање 25. марта 1196. године и постављање на престо великог жупана његовог другорођеног Стефана, који је касније прозван Првовенчани, нису изазвали отворени сукоб међу браћом док је био жив Немања. Можда је Вукана на непопустљиво држање према млађем брату подстакао и пример сукоба престолонаследника Андрије и Емерика, око владарског статуса у Угарској.

У том контексту, вероватно је да се Вукан и Стефан и његова жена Евдокија, разилазе око 1201. године, када је Вукан искористио да покаже отворено неслагање са братом, пошто га је прекорио због грубости према бившој жени, а Евдокији је дао пратњу до Драча. То је можда указало на почетак отвореног разлаза међу браћом. Ово је подстакло и угарске намере у савезу са Вуканом 1202. године, када су Мађари продрли у Србију. Према писању Првовенчаног, *Вукан остави заповеди господина и оца својега, и би преступник. Јер изведе иноплеменике на отачаство своје, и одузе ми земље и опустоши их.* Судаћи по папским писмима Вукан је био владар Србије у марту 1203. године и у једном делу 1204. Вукан је постао велики жупан и добио рашке земље и нишку област, а угарски краљ Емерик је узео за себе титулу српског краља и област источно од Мораве. Тако Вукан постаде угарски вазал као и босански бан Кулин. Стефан се склонио у Бугарску код Калојана. Врло брзо већ 1203. године између Бугара и Угара дође до сукоба ради области уз Велику и Јужну Мораву. Угри су били приморани да се повуку из Браничева, а њихов штићеник Вукан из нишке области. Вукан је морао склопити некакав споразум са братом Стефаном који се могао 1204. или 1205. вратити у Србију на свој владарски престо, а Зету је оставио на управу старијем брату.

Дакле, записи из папине званичне архиве говоре штуро о српским владарима са самог краја 12. и у првој деценији 13. века. Папа Инокентије III на балканским просторима има добар однос са владаром Угарске, али је

краља и сам је узео титулу *краљ краљевства Далмације и Диоклитије*, а са титулом краља Вукан се јавља у једном натпису из 1195. а од 1197. године у неколико сачуваних одлука градског већа Котора.

добро обавештен и остварује везу и са владаром Бугарске, тако да се можда у Риму српске земље доживљавају неозбиљно, у некавом залеђу или можда као делове територија ових двају – претежнијих за Рим – народа и зато не придаје већи значај. У контексту потврде папе Инокентија III угарског клира и давања легитимитета Емерику Угарском, [15] папа, у јануару 1199. године, наводи у контексту Вукановог писма Инокентију III: *Iohanni capellano et Simoni subdiacono familiaribus suis iniungit legationis officium apud Vulcanum regem Dalmatiae et Diocliae... Vulcano regi Dalmatiae et Diocliae mandat, ut Iohannem capellanum et Simonem subdiaconum suos tanquam apostolicae sedis legatos benigne recipiat et honeste pertractet... ut apostolicam in te confirmantes doctrinam reformat... Addit, se per eosdem pallium Diocliensi archiepiscopo transmittere.* [15] Дакле, на почетку понтификата Инокентија III постојала је веза римског епископа и Вукана Немањића и интересовање за црквено стање у земљама у којима он влада.¹¹¹ Дакле, папа не запоставља информације које је добио о Вукановим земљама и њиховом црквеном статусу. Када говори 11. октобра 1200. године папа назначава угарског краља Емерика да казни јеретике којима је патрон Кулин, бан босански, који треба да научи како се влада баш од Емерика.¹¹² Следеће године папа Инокентије III говори о архиепископима *Strigoniensi et Colocensi*.¹¹³

У *Regesta Pontificum Romanorum* 3 споменут је српски владар – Вукан Немањић и 1203. године, када он упозорава папу да му архиепископ калочки нуди да се врати у католичку веру и да њега поштује, односно да његова архиепископија прошири јурисдикцију и на Вуканове земље из 1203.

¹¹¹ Ивана Коматина наводи да је папа на Вуканов позив да му се пошаљу папски легати одговорио писмима која је истовремено – почетком 1199. године – упутио Вукану и Стефану, али и њиховим супругама. Тако је и Стефан обавештен да папа шаље Јована и Симеона, који припадају нижем црквеном клиру, али су ипак папски легати. Овај папин гест показује да је био добро упознат са политичким односима у српским земљама. Тек као одговор на ово Инокентијево писмо, Стефан шаље прво писмо папи које се сматра за прво тражење краљевских обележја за Стефана. [11]

¹¹² (1142) *Emerico regi Ungarorum significant, quas poenas in haereticos statuerit, eique mandat, ut eos ac Culinum banum Bossinum haereticorum fautorem insequatur et ab Hungariae regno bonis eorum publicatis proscribat...* [15] III, 104.

¹¹³ (1433) *Strigoniensi et Colocensi archiepiscopis et eorum suffraganeis mandat, quod moneant crucesignatos ire simul in subsidium Terrae sanctae.* [15] III, 129.

године.¹¹⁴ Одмах затим, 22. марта 1203. године записано је да је архиепископ калочки¹¹⁵ био код Вукана (кога на овом месту не помиње по имену, већ само каже српског владара – великог жупана) и видео оне који су на власти у православној вери, али је понудио да сачека да коначно буду у духовној послушности римској апостолској катедри. Писмом које је папа 1203. године упутио Вукану, иако се не наводи његово име већ само иницијал W: *Nobili viro w. Meganippano Serviae* упозорио га је да се врати у католичку веру и да у послушности прихвати да служи архиепископу калочком, те уз тумачење одломка из Јовановог Јеванђеља када Христос говори Петру да напаса овце (Јн 21, 15-18), наводи *Colocensem archiepiscopum, virum utique litteratum, providum et honestum, cui vices nostras in hac parte commisimus, visitare; quatenus te, corpore quidem a nobis remotum, sed mente propinquum, in orthodoxa fide confirmet, et a te, nomine nostro, spiritualem obedientiam et reverentiam recipiens corporalem, ad apostolicum ovile reducat, in quo post Christum, praecipuum et primum pastorem, beatus Petrus secundarius et secundus pastor existit.*¹¹⁶ Папа пише истовреме писмо и архиепископу калочком те, у истом маниру, напомиње да се води рачуна о српском народу и Цркви: *W... Meganippani Serviae, et tam praelatorum ecclesiae quam*

¹¹⁴ (1863) *Wulco meganippanum Serviae monet, ut ad catholicam fidem redeat et obedientiam ac reverentiam archiepiscopo Colocensi pontificis vice exhibeat.* (1864) *Colocensi archiepiscopo mandat, curet ut V. laico et fratribus eius restituantur a consulibus Spoletanis, quae eis ubi furti suspicionem, sed innocentibus ablata sint.* [15] III, 163.

¹¹⁵ О калочком архиепископу папа Инокентије III 1198. године пише: (397) ... *et Calocensi archiepiscopis et suffraganeis eorum mandat, ut statum ecclesiarum in regno Ungariae ad antiquam studentes omnimodis reducere libertatem eos, quos temerarios violatores earum esse ipsis constiterit, illius rigore sententiae compescant, quem secundum canonum instituta in talibus viderint praesumptoribus adhibendum...* [15] III, 39, а затим и овај врло важан запис: (497) *Emmericum regem Ungariae monet, compellat Slavos, ut decimas debitas Colocensi archiepiscopo persolvant.* [15] III, 47. Док у 1199. години папа указује архиепископу калочком Саулу: (749) *Saulo Colocensi archiepiscopo praecipit, ut Henricum regem Ungariae ad implendum mandatum apostolicum moneat et inducat. Si id fieri forte non poterit, inquiret de praedictis veritatem et "quod inveneris per tuas nobis cures litteras intimare, ut apostolicum a nobis procedat edictum, per quod tantae praesumptionis audacia districtione canonica feriat."* [15] III, 71.

¹¹⁶ *"In eodem modum scriptum est archiepiscopis, episcopis et baronibus per Serviam constitutes."* [12]

nobilium terrae, imo et omnium morantium in Servia, solliciti, per te ipsos decrevimus visitare... Тада архиепископа папа подсећа да он представља његову духовну власт дату од апостола, quatenus accedens personaliter in Serviam, Meganippanum ipsum, praelatos et nobiles universos, in orthodoxa fide confirmes, et ab eis juratoriam recipias cautionem, quod nobis et successoribus nostris, sanctaeque Romanae apostolicae sedi, bona fide curabunt de caetero in spiritualibus obedire, recipiensque ab eis reverentiam corporalem, illos, auctoritate nostra suffultus, et obedientiae vinculo, quo videbantur patriarchae Constantinopolitano teneri,... [13] Ова два писма писана су у априлу, после сусрета калочког архиепископа и Вукана који је забележен у *Regesta*. Папа Инокентије III је краљу Емерику писао да пошто је потчињено себи Србију,¹¹⁷ Црква у тим крајевима треба да призна њега за духовног владара, уз подсећање да је велики жупан Стефан раније тражио да папа пошаље легате,¹¹⁸ али да то није учињено, јер се угарски владар томе противио. [11] Ивана Коматина даље наглашава да се из писама папе Инокентија III Вукану види да је само наизглед Вукан самостално прилазио Риму, већ да је у том делу главну улогу одиграо угарски владар Емерик. Тако се однос Вукана и угарског краља може сматрати и као вазални. Кључно је друго писмо (15. септембар 1204. године) у коме се види да је папа упознат са сукобима између Вукана и Стефана, те да је Емерик био на Вукановој страни у том међудинастичком сукобу. Дакле, Вукан је пропустио шансу да добије од папе круну, која не би угрозила Емерикове политичке тежње према српским земљама. Да ли је Вукан, у овом случају, схватио да ће бити само номинални али не и формални владар, већ да ће у сваком смислу бити потчињен Емерику, што му није одговарало? Или се овде поставља питање, које Ивана Коматина истиче, да ли је Вукан пропустио прилику да добије круну да не би морао да жртвује отачку веру? Са друге стране, треба имати

¹¹⁷ О односу папе Инокентија III, угарског краља Емерике и Вукана пише и Ивана Коматина и закључује да Вукананова политика у Дукљи била у корист римокатоличке заједнице, али да он није спроводио политику којом би угрозио православну веру на територијама којима влада, јер је он наследник и настављач предања свог оца. Вукан је морао да прилагоди црквену политику реалним условима у областима у којима је он владао. [11]

¹¹⁸ Сматра се да је Стефан затражио од папе краљевске инсигније тек онда када је његов брат Вукан писао папи и затражио да му пошаље легате ради решавања црквених недоумица у приморским земљама у којима је он владао. [11]

у виду да је Калојан баш у то време добио круну од папе, пошто је у име свог народа признао духовну власт Рима.

Вероватно у фебруару 1208. године Сава Немањић је дошао у Србију и донео очево тело, како би било сахрањено у Студеници. У *Студеничком типик*у Сава је записао да је осам година после смрти Симеона дошао „ са часним моштима у Хвосно. И сазнавши владајући син његов Стефан и брат му кнез Вукан, сакупише светитеље, и јереје, и игумане са многим црнцима и са бољарима свим, ... са великом чашћу узеше мошти господина Симеона.” Из његовог описа тог догађаја се закључује да он тада успео је да измири старију браћу над очевим ковчегом. Према писању Светог Саве преношење ковчега Светог Симеона догодило се на захтев оба његова старија брата. Он пише да је посланице са таквим захтевом добио од „Стефана, који је владао његовом државом, и брата његовог, великог кнеза Вукана”. Како се већ у лето 1208. године као управник у Зети јавља Вуканов најстарији син Ђорђе. Могуће је да је Вукан тражио да се донесе ковчег Светог Симеона јер је видео да му се приближио крај или је само желео да по узору на свог оца преда власт сину. У том случају још једно измирење са братом Стефаном било би за Вукана начин да учврстити везе и своје, али и свог наследника са великим жупаном. Тим поступком би олакшао владавину свог сина Ђорђа који се, већ, 3. јула 1208. заклео на верност млетачком дужду без обзира на стрица Стефана и био спреман да са Млечанима ратује против Арбанаса Димитрија Прогоновића иначе зета своје куће. Вуканов наследник, Ђорђе Немањић је био прилично самосталан у вођењу своје земље.

ЗАКЉУЧАК

Веома је инспиративно анализирати однос између папе Инокентија III и великаша и владара територија у Западној Европи, зато што се на основу тога може закључити зашто је његов став према српском владару био недоречен и млак, иако је био добро обавештен о дешавањима у српским земљама. На пример, јерарх Андерс Сунесен прима од папе архиепископске прерогативе, уз првенство над Црквом у Шведској (1201), а три године касније он постаје папски легат у нордијским областима. После две године папа дарује Андерсу још једну привилегију – право да у име папе учини посету и као архиепископ постави кандидата на упражњено место, односно црквену службу. На тај начин се потврђује да папа поседује пуноту моћи односно духовне власти у северним западноевропским областима. Са

друге стране, папа је прихватио препоруку и разрешење од свих недостатака које је изнео Андерс Сунесен за епископе у Шведској и Финској и поставио је своје кандидате, које је пре избора и препоручио папи, за катедре. Данском архиепископу пружена је могућност да користи папске прерогативе, а зашто се то десило, није остало историјских извора који би то могли да објасне. У мају 1202. године папа Инокентије III је написао *Venerabilem*, за ово истраживање најбитнију посланицу коју је упутио војводи Бертолду од Церингена, у којој је објаснио у ком односу стоје царство и папство, на примеру избора владара. Папа Инокентије III у *Regesti* (1203) наводи саксонског војводу Бернарда као војсковођу Светог римског царства, који је приликом гласања за новог цара, учествовао својим гласом за Отона. Владар из срца Западне Европе, Филип II Август учествовао је у Трећем крсташком рату и победом над енглеско-немачком војском проширио је своју територију и утврдио границе будуће Француске. Папин и Филипов однос понекад је био амбивалентан: папа тражи да се Филип II Август супротстави катарима, али без успеха; са друге стране, борио се против Јудеја у својим земљама. Његов понтификат ће бити запамћен у историји Западне Европе, јер је битка код Бувина (1214) у Енглеској донела *Велику повељу слобода*, у Светом римском царству смањење моћи и бурни залазак династије Хоенштауфен, а у Француској је учвршћена централна краљевска власт и уједињене су дуго подељене и самосталне области у једну апсолутистичку монархију. Папа Инокентије III је својим деловањем омогућио да равнотежа политичке моћи у Европи после ове битке буде померена, па ће римске папе од 13. века непрестано тражити помоћ од све моћније Француске, што ће кулминирати у посебном историјском феномену из 14. века – *авињонско ропство римских папа*. До самог краја свог живота, папа Инокентије III је водио интензивну спољну политику, односно био је у вези са свим поменутиим областима, односно са њиховим владарима, којима је давао савете на свим пољима. У последњој години свог живота папа Инокентије III је бринуо о данским, сицилијанским, пољским, ирским, енглеским, германским и франачким просторима.

Може се закључити да српске области нису у фокусу Рима почетком 13. века, већ се српски владари *поистовећују* са великашима из мањих области на западу Европе којима гравитирају снажнији и владари са којима папа има добру и непосредну комуникацију. Аналогијом долазимо до закључка да је угарски владар задужен за српске просторе, те да српски владар има својеврсни статус вазала у односу на нпр. Емерика. У црквеном погледу,

стање је слично, српска Црква треба да преко угарске архиепископија уђе у заједнички еклисијални свет Рима. Дакле, епархија на српском простору би у неком – ширем – митрополитанском систему била у саставу угарске архиепископије, а клирици би били везани за угарског архиепископа и учествовали би на угарским црквеним саборима. На тај начин би били повезани са римским папом и црквеним саборима, који се одржавају у Риму.

На балканским територијама папа Инокентије III живо кореспондира са Калојаном и Емериком, бугарским и угарским владарима, а од српских великаша помиње само Вукана Немањића, али нема никаквог говора о слању палијума или круне српском владару, али је интенција да се Вуканови простори у црквеном смислу јурисдикционо подведу под архиепископију калочку, а не непосредно под римску Цркву. Ипак, невероватно је да је у сукобу између Вукана и Стефана Немањића, Емерик Угарски деловао је понекад самостално од папе, као што су то чинили Филип II Август и Андерс Сунесен у Шведској. Друге српске области, осим Вуканових, нису помињане. Емерик Угарски је намеравао да се пре Четвртог крсташког похода умеша поред српских и у бугарске ствари, али је папа Инокентије III бугарском владару Калојану послао круну, па је Емерик, после преговора с папиним легатом о томе, одустао од претходне намере. Емерик је био најбољи експонент папске политике на данашњим балканским просторима и није смео без папског одобрења да мења политичко стање у тим областима. Међутим, у сукобу између Вукана и Стефана Немањића, Емерик Угарски деловао самостално од папе, као што је то чинио и архиепископ Андерс Сунесен у Шведској. Дакле, српске области нису у фокусу Рима почетком 13. века, већ се српски владари поистовећују са великашима из мањих области на западу Европе којима гравитирају снажнији и владари са којима папа има добру и непосредну комуникацију.

У црквеном погледу, стање је слично, српска Црква треба да преко угарске архиепископија уђе у заједнички еклисијални свет Рима. Дакле, епархија на српском простору би у неком – ширем – митрополитанском систему била у саставу угарске архиепископије, а клирици би били везани за угарског архиепископа и учествовали би на угарским црквеним саборима. На тај начин би српски клир био у вези са римским папом и црквеним саборима, који се одржавају у Риму, да су Вукан, односно Стефан Немањић, прихватили латински обред и римског папу као поглавара Цркве у српским земљама.

SUMMARY

The research was based on the analysis of the historical sources from the period of the pontificacy of pope Innocent III (1198-1216) – *Regesta Pontificum Romanorum* 3 and letters of the Pope. The first premise in this study synthetically can be defined as: the attitude of Pope Innocent III to area rulers, nobles and aristocrats was within the limits of his understanding of spiritual power, but there were also reciprocal influences, therefore, the pope not only had in mind the interest Roman Church. Pope Innocent III affects the setting up of rulers in Western Europe and to impose the superpower of the Holy Roman Empire, all in conjunction with his subordinates ecclesiastical hierarchy of the Scandinavian, Germanic and Gallic over to the Pyrenees and Apennine areas. This question should be asked whether privileges granted by the Pope to the Church in western-european areas may be considered equivalent to granting autocephaly to the Orthodox local Churches in the East, where was, in the Middle Ages, the exclusive right of the Emperor and not fully defined; or whether the emperor's authority in the Church in the East was the same as the papal privilege the West in the 12th and 13th centuries? Pope got involved in territorial and church relations in Dalmatia and Dioclea, in areas where the local ruler was Vukan Nemanjić. Pope focused Emeric of Hungary on Kulin and Vukan, and for church occasions ordered Kalocsa archbishop, who will take care of the Church in countries of Vukan or imagined that clergy in these areas is under the jurisdiction of the Archbishopric of Kalocsa. Letter to the pope in 1203, he sent Vukan warned him to return to the Catholic faith and in obedience accepted to serve Archbishop of Kalocsa. The Church in these regions should recognize it as a spiritual ruler, with the reminder that a great zupan of Serbia, Stefan had earlier requested that the Pope sent legate, but this was not done, because the ruler of Hungary opposed it. The question is whether the ruler Emeric of Hungary had so much influence on the pope Innocent III that the Pope had to be with him advise – whether and to whom should be sent the royal crown; and the pope Serbia let Hungary only because of Pope's lukewarm mediation with the Venetians in connection with the crusade looting Hungarian Zadar 1202/1203. Serbian authorities are not the focus of Rome in the early 13th century, but the Serbian rulers identified with nobles from smaller areas in the west of Europe which gravitate powerful rulers with whom the Pope has a good and direct communication, as with Emeric of Hungary. This can be considered for the second premise of this research. In this context, we conclude by analogy that the

Hungarian ruler was in charge with Serbian areas, and that the Serbian ruler has a status of vassal to Emeric. In ecclesiastical terms, the situation was similar, Serbian Church should be through Hungarian Archbishopric entered into the ecclesiastical Roman world. Thus, the Diocese of the Vukan's areas at some - broader - metropolitan system should be a part of the Hungarian archbishopric, and clergy were tied to the Hungarian archbishop and attended to the Hungarian church councils. But, Serbia went the Orthodox way...

REFERENCES

1. ALBERIGO, J. et al. 1973. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Bologna : Istituto per le scienze religiose, 1973. 1136+170 p.
2. CASSELL, A. K. 2004. *The Monarchia Controversy : An Historical Study with Accompanying translations*. Washington, 2004.
3. ĆIRKOVIĆ, S. 1964. *History of the medieval Bosnian state*. Belgrade, 1964. /ЋИРКОВИЋ, С. 1964. *Историја средњовековне босанске државе*. Београд, 1964./
4. ĆOROVIĆ, B. 1997. *History of the Serbian nation*. Volume II. LJUBINKOVIĆ, N. et al. (eds.). Belgrade-Banja Luka : Voice of Serbia-Ars Libri, 1997. /ЋОРОВИЋ, В. 1997. *Историја српског народа*. Том II. ЉУБИЊКОВИЋ, Н. et al. (ред.). Београд -Бања Лука : Глас српски-Ars Libri, 1997./
5. COURTNEY-BATSON, D. 1999. *Per venerabilem : From Practical Necessity to Judicial Supremacy*. In MOORE, J. C. (ed.). 1999. *Pope Innocent III and his world*. Aldershot, 1999. p. 287-303.
6. DUGGAN, A. 2008. *Conciliar Law 1123-1215 : The Legislation of the Four Lateran Councils*. In HARTMANN, W. - PENNINGTON, K. (eds.). 2008. *The History of Canon Law in the Classical Period, 1140-1234 : From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*. Washington : Catholic University of America Press, 2008.
7. EGGER, C. 1999. *A Theologian at Work : Some Remarks on Methods and Sources in Innocent III's Writings*. In MOORE, J. C. (ed.). 1999. *Pope Innocent III and his world*. Aldershot 1999. p. 25-33.
8. GAVRILOVIĆ, N. et al. 1994. *History of the Serbian nation*. Tom I. ĆIRKOVIĆ, S. et al. (eds.). Belgrade : Serbian Literary Association, 1994. /ГАВРИЛОВИЋ, Н. et al. 1994. *Историја српског народа*. Том I. ЋИРКОВИЋ, С. et al. (ред.). Београд : Српска књижевна задруга, 1994./
9. Innocentii III, Romani pontifices. *Regestorum sive epistolarum*. [PL 214-215].

10. KAY, R. 1999. Innocent III as Canonist and Theologian: The Case of Spiritual Matrimony. In MOORE, J. C. (ed.). 1999. *Pope Innocent III and his world*. Aldershot, 1999. p. 35-49.
11. KOMATINA, I. 2016. *Church and State in the Serbian Lands from the XIth to the XIIIth Century*. Belgrade : Institute of History, 2016. 466 p. ISBN 978-86-7743-113-6. /КОМАТИНА, И. 2016. *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*. Београд : Историјски институт, 2016. 466 с. ISBN 978-86-7743-113-6./
12. Letter XXIV (33 Laterani, xi Kal. Aprilis): "In eudem modum scriptum est archiepiscopis, episcopis et baronuibus per Serviam constitutes." Cf. Innocentii III, Romani pontificis, *Regestorum sive epistolarum, Liber sextus, Pontificatus anno VI, Christi 1203*. [PL 214-215].
13. Letter XXV (35 Laterani, xi Kal. Aprilis) Cf. Innocentii III, Romani pontificis. *Regestorum sive epistolarum, Liber sextus, Pontificatus anno VI, Christi 1203*. [PL 214-215].
14. PETERS, E. M. 1999. Lotario dei Conti di Segni becomes Pope Innocent III : The Man and the Pope. In MOORE, J. C. (ed.). 1999. *Pope Innocent III and his world*. Aldershot, 1999. p. 3-24.
15. POTTHAST, A. (ed.). 1874. *Regesta Pontificum Romanorum, inde ab a. post Christum natum 1198 ad a. 1304*. Berlin, 1874.
16. RONQUIST, E. C. 1999. Learning and Teaching in the Early Thirteenth-Century Papal Curia. In MOORE, J. C. (ed.). 1999. *Pope Innocent III and his world*. Aldershot, 1999. p. 75-98.
17. WOHLMUTH, J. (ed.). 2000. *Dekrete der ökumenischen Konzilien. Band 2 : Konzilien des Mittelalters*. Paderborn, 2000. 227-271.

VUKAN NEMANJIC AND THE POPE INNOCENT III

Ivica CAIROVIĆ, assistant professor, Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Mije Kovacevića 116, 11060 Belgrade, Republic of Serbia, icairovic@bfspc.bg.ac.rs, 00381112762732

Abstract

The theme of this contribution is the relationship between Pope Innocent III and the potential Serbian Crown Prince Vukan Nemanjic in the early 13th century. Therefore, the focus of the paper will be on the analogy of Pope Innocent III's relationship with the Bulgarian ruler, and then in the historical methodology the conclusion will be drawn of what was the attitude of Pope Innocent III's with Vukan Nemanjic.

Keywords

Pope Innocent III, Regesta Pontificum Romanorum, Vukan Nemanjic, Church, history, Bulgarian king